

Aktualni pogovori

POGOVOR Z DR. JOŽETOM ANDLOVICEM

Jože Andlovic, dr. med., specialist kirurg, je bil rojen leta 1923 v Ljubljani, kjer je tudi maturiral na gimnaziji in diplomiral na Medicinski fakulteti. Prvo službeno mesto je dobil kot splošni zdravnik v Mostu na Soči, po končani specializaciji pa je bil kot specialist kirurg od leta 1963 do upokojitve leta 1980 zaposlen v Splošni bolnišnici v Šempetru pri Gorici. Njegovo največje zanimanje zunaj službenega delovanja je veljalo goram. Bil je zdravnik v številnih ekspedicijah v gorovja Južne Amerike in Himalaje.

ZV: Zakaj ste postali ravno kirurg? Je bila kirurgija tedaj kraljica medicine, ali ste imeli velike vzornike – kirurge doma ali v svetu?

JA: Mislim, da mi je bilo tako usojeno. Verjetno je pripomoglo še to, da sem bil že pred zaključkom študija sam večkrat kirurški bolnik. Po najhujši poškodbi, pri kateri sem bil hospitaliziran devet mesecev, sem komaj preživel.

ZV: V kolikšni meri vas je kirurgija zadovoljevala, v kolikšni ne? Ste do neke mere sledili celotno medicino ali predvsem kirurgijo?

JA: Lahko rečem, da je bil to pravi poklic zame. Delal sem kot splošni kirurg in travmatolog. Zlasti me je veselil izredni napredek in blagoslov za tovrstne bolnike v primerjavi s prejšnjim konzervativnim zdravljenjem.

ZV: Kod vas je nosila poklicna pot? Zakaj ste se ustalili prav v šempetrski bolnišnici?

JA: Po končanem stažu, ki sem ga ob pomanjkanju zdravnikov v tistem času (1951-1955) res kakovostno opravil, sem se odrekel že na pol obljubljeni specializaciji iz porodništva in ginekologije (ki me je tudi zanimala) in se odzval pozivu takratnega ministra za zdravstvo dr. Toneta Ravnikarja, naj bi šli »novopečeni«¹ zdravniki vsaj za nekaj let kot splošni zdravniki na deželo, kjer je bilo hudo pomanjkanje zdravnikov. Na prvo mesto je postavil Tolminsko in odslužil sem štiri leta in tri mesece v Mostu na Soči. Ministrrove navedbe so bile res točne – moj povprečni delavnik (vključno z obiski na domu) je bil 16-18 ur dnevno. Pri delu mi je zelo koristilo praktično znanje iz dobe stažiranja. V ambulanti in tudi na domu sem opravil kar lepo število malih kirurških posegov v lokalni, nekaj pa tudi v splošni anesteziji; na terenu pa kar nekaj hudih, kompliciranih porodov. To je bila včasih edina rešitev za prizadete. Pisane napotnic bi bilo pač smrtna obsodba – najbližja porodnišnica je bila v Postojni oz. v Ljubljani. Isto je veljalo za krvavitve po nepopolnih splavih. Menil sem, da bo za te bolnike in za družbo najceneje, da sam opravi tisto, kar znam. V zahvalo za opisani trud sem dobil očitke, da ima ambulanta v Mostu na Soči večje materialne stroške kot v Tolminu, kar je bilo konec koncev res. Zato sem se še raje odzval vabilu iz šempetrske bolnišnice, naj pridem na specializacijo iz kirurgije.

ZV: Kakšno dodatno medicinsko znanje in veščine ste si morali pridobiti za zdravnika – gorskega reševalca in za zdravnika na himalajskih odpravah?

JA: Za zdravnika – gorskega reševalca sem moral izpopolniti znanje za uspešno prvo pomoč tudi v najhujših primerih (oživljanje pri poškodbah glave in drugih primerih, kjer je bilo to nujno) in v tem smislu izuriti ostale reševalce. Isto velja za reševalno tehniko (klasično). Mislim, da mi je to dobro uspelo – dobil sem več priznanj. Opravil sem tudi izpit za reševalca – letalca. Plezalna tehnika mi tudi ni povzročala težav, saj sem bil aktivni alpinist od leta 1946, v Gorski reševalni službi pa sem sodeloval od leta 1961 dalje.

Za himalajske odprave se je bilo seveda potrebno v prvi vrsti seznaniti z višinsko problematiko. Prvič sem bil na himalajski odpravi leta 1965 skupaj s prof. dr. Andrejem Župančičem, ki me je dobro oskrbel z zadevno literaturo. Vedno so mi zelo koristile izkušnje splošnega zdravnika in kirurga. Pred odpravo sem si osvežil tudi znanje o tropskih boleznih v predelih, skozi katere smo potovali. Leta 1965 je v Indiji in Nepalju divjala zadnja velika epidemija črnih koz. Leta 1969, ko smo potovali v Nepal z dvema kombijema in enim tovornjakom, pa je divjala od Kaspijskega morja dalje epidemija kolere. Med pohodom do baznega tabora je bila zdravnikova naloga spotoma zdraviti tudi tamkajšnje prebivalstvo. Med drugim mi je prav prišlo tudi nekaj znanja iz zobozdravstva, ki sem si ga prostovoljno pridobil med dolgotrajnim zdravljenjem na čeljustni kirurgiji. Vsakokrat sem poplulil kar nekaj piškavega zobovja.

ZV: Ali ni nenavadno, da kirurg iz primorskega dela Slovenije hodi v gore, in to celo v zelo visoke?

JA: Mogoče je malo nenavadno, a vendarle lepo. Gore sem ljubil od otroških let.

ZV: Kako ste se znašli v družbi slovenskih alpinistov – himalajcev? Ali ste bili alpinist ali zdravnik – član alpinistične odprave? Kakšne psihofizične sposobnosti mora imeti zdravnik na odpravi v Himalajo?

JA: V družbi slovenskih alpinistov – himalajcev sem se vedno dobro počutil. Saj je bilo med njimi kar nekaj že znanih prijateljev z gora. Bil sem oboje – alpinist in zdravnik, član odprave. Predvsem drugo. S svojim zdravniškim delom sem skušal čim več prispevati k uspehu odprave. S skrbnim nadziranjem pravilne aklimatizacije na višino sem skušal čim bolj omiliti višinsko bolezen. Začeni s prvo udeležbo leta 1965 sem svojo ambulanto postopoma pomikal višje in vsakokrat ob naskakanju vrha imel svojo urgentno službo v III. višinskem taboru v višini 3200-3500 m. To je dvigalo pogum naskakujočih, obenem so bili terapevtski učinki, zlasti pri omrzlinah, opazno boljši, kot če bi prizadeti dobili prvo pomoč in zdravljenje šele v bazi.

ZV: Opišite nam, prosim vas, slovenske himalajske odprave, zdravnike, ki so jih spremljali, in njihove dosežke ter morebitne nezdore.

JA: Popoln odgovor na to vprašanje bi bil predolg. Le to: v več kot 150 slovenskih odpravah v Himalajo in ostala visoka gorstva sveta, prve segajo v šestdeseta leta prejšnjega stoletja, je do sedaj sodelovalo skupno več kot 35 slovenskih zdravnikov.

ZV: Zakaj na Himalajo? Kaj to pomeni za Slovence in Slovenijo? Kaj za posameznika, ki je npr. stopil na redko dosežen vrh?

JA: Zakaj na Himalajo? Danes je skoraj ves svet športno usmerjen in »mahnen«² na razna prvenstva. Lahko rečem, da nam je najbolj uspelo na tem področju. Saj nas slavni tirolski alpinist Rheinhold Messner, ki je prvi zavzel vseh 14 osemtisočakov, uvršča na prvo mesto v svetovnem vrhu. Če upoštevamo, da smo majhen narod (vseh skupaj nas je za predmestje velemeda), je to še toliko bolj pomembno.

ZV: Kakšne so objektivne možnosti in omejitve za zdravnikovo delo pri članih himalajske odprave? Kaj ste rešili, kaj bi morda lahko z boljšo ali današnjo opremo?

JA: Omejitve je predvsem delo v primitivnih pogojih in v težkih atmosferskih pogojih. Za oboje sem imel nekaj starih izkušenj iz vojnih časov – na področju prve pomoči kot domobranski medicinec – bolničar in kot partizanski sanitetni referent jurišnega bataljona. Pa še izkušnje iz številnih prejšnjih alpinističnih podvigov. Poleg navedenega me je spremljala tudi sreča, saj smo se z naših himalajskih odprav vsi srečno vrnili. Bilo je sicer kar nekaj hujših primerov višinske bolezni s skrajno izčrpanostjo in dehidracijo, pa nekaj primerov pljučnice in pljučnega edema. Vsekakor je k temu bistveno pripomoglo, da sem imel svojo urgentno službo ob odločilnem naskakovanju tega ali onega vrha v višini 6300–6500 m. Iz istega razloga so jo dokaj poceni odnesli omrznjeni.

Le na moji zadnji odpravi v Himalajo leta 1980, ko sem bil »cappo gruppo medico« (bili smo trije zdravniki) na italijansko-nepalski odpravi Everest 80, sta bili dve smrtni žrtvi. Najprej se je ponesrečil eden od šerp, kasneje pa namestnik vodje odprave. Oba sta končala v globoki ledeniški razpoki in smrt je bila takojšnja. Na tej odpravi mi je uspelo rešiti enega mojih najhujših primerov v Himalaji. Na višini blizu 7000 m je enega od udeležencev odprave prizadel možganski edem. Sodeloval sem v svojem najvišjem transportu nezavestnega z višine okrog 6000 m v 700 m nižji bazni tabor in ga z ustreznim zdravljenjem uspel rešiti. Preživel je brez hudih posledic.

Od novejših pripomočkov bi omenil predvsem hiperbarični šotor, s katerim hitro nadomestimo pomanjkanje kisika v tkivih.

ZV: Kakšna je korist zdravnikovega dela v himalajski odpravi za okolišnje domačine?

JA: Okolišnji domačini so imeli in imajo kar veliko koristi od zdravnika v himalajski odpravi. Z velikim zaupanjem in hvaležnostjo so vsakokrat sprejemali ustrezno pomoč, saj v tistem obdobju v himalajskem področju ni bilo zdravnikov. Po zaslugi velike zaloge zdravil, ki so nam jih poklonile farmacevtske firme, se je skoraj za vsakega našlo ustrezno zdravilo. Na vsaki odpravi sem opravil tudi lepo število malih kirurških posegov v lokalni anesteziji – predvsem je šlo za razne abscese in druge septične primere. Opravil pa sem tudi nekaj operacij v splošni anesteziji (intravenska anestezija s ketonalom). Omenil bi največji karbunkel (za srednje velik krožnik), ki sem ga izrezal domačinki v vasi pod Anapurno na višini nekaj več kot 3000 m. Brez operacije bi jo pobrala sepsa. In incizija najhujšega gnojnega vnetja kolenskega sklepa pri 16-letnem mladeniču, ki si je pred 10 dnevi pri žetju riža srp zabodel globoko v sklep. Tudi tega bi gotovo pobrala sepsa, če ne bi Buda slučajno »pripeljal« ekspedicijskega kirurga. Oba omenjena sta se rešila brez vsakih posledic.

ZV: Od česa je odvisen uspeh ali neuspeh himalajske odprave? Kakšen je pomen vodje in vodenja, treniranosti, psihofizičnega stanja članov, opreme, drznosti oz. preudarnosti, sreče z vremenom...?

JA: Uspeh ali neuspeh himalajske odprave je odvisen od vseh dejavnikov, ki ste jih našteali. Razumljivo sta potrebna dobra kondicijska pripravljenost in splošno psihofizično stanje vseh udeležencev, pa primeren odmerek drznosti in obenem preudarnosti. Prav tako dobro vodenje in zadostna aklimatizacija na višino. Pa oprema. V zadnjih 20 letih se je zelo izpopolnila oz. izboljšala. Zlasti oblačila in obutev so lažja in bolj varujeta pred mrazom. Ob vsem tem pa je vsekakor nujna tudi sreča. Zelo rad se spominjam noči v II. taboru na odpravi Kangbačen leta 1974, ko so skoraj vso noč grmeli plazovi komaj 50 m levo in desno od šotorov, v katerih smo bili.

ZV: Kaj vas je bolj gnalo na osvajanje »mekoristnega sveta« – avantura, kolektivni duh med alpinisti ali kaj drugega?

JA: Že od otroških let sem bil zaljubljen v gore. Kot gimnazijec sem opravil prve vzpone na naše dvatisočake. Zvesto sem si tudi izposojal knjige iz knjižnice Planinskega društva Ljubljana Matica. Prebiral sem tudi knjige tujih avtorjev o podvigih v Himalaji. Čeprav je bila to za nas Slovence takrat še čista pravljica, sem sanjaril tudi te visoke sanje. In ko se mi je po letu 1960 kot zdravniku in gorskemu reševalcu ponudila priložnost, sem jo zgrabil z vsem srcem. In uresničile so se mladostne sanje, čeprav nisem bil več rosno mlad. Svojih pet himalajskih odprav in ene odprave v Ande sem opravil v starosti od 42 do 59 let. Gnala sta me tako želja po avanturi kot kolektivni duh med alpinisti. Obenem pa je to dvigovalo duha in vzdrževalo duševno ravnovesje.

ZV: Kar nekaj avantur je bilo tudi v nižini oz. ob vračanju z odprav.

JA: Kar na vsaki odpravi smo doživeli kakšno avanturo. Najiminitnejša je bila ob povratku iz prve odprave na Kangbačen plova na zračnih spalnih blazinah. Štirje smo neprosto-voljno šli čez kakih 50 m visok slap divje reke Tamur. Zadevo sem po približno 10 letih opisal v Planinskem vestniku pod naslovom »Blazinarstvo na Tamurju«.

Na moji drugi in zame najuspešnejši odpravi Anapurna II leta 1969 smo šli na pot z avtomobili – dva kombija in kamion za ekspedicijski material – in smo doživeli prvo nezgodo vzhodni Turčiji. Zaradi naglega zaviranja na makadamski cesti se je prevrnil eden od kombijev, se enkrat in pol prekotatil ter obstal na strehi. Pri enem od potolčenih članov posadke je bila takoj po nezgodi klinična slika dramatična: kazalo je na hujšo abdominalno poškodbo. Pa se je na srečo že med prevozom v bolnišnico v Agri stanje izboljšalo in je natančen pregled v bolnišnici pokazal, da je bila slika tako dramatična, ker je poškodovani dobil silovit udarec ravno v predel pleksusa solarisa. Med vožnjo skozi razbeljeno puščavo v Afganistanu se je pregrel motor kamiona (bil je na zračno hlajenje). Po ohlajevanju motorja se nam je uspelo pricijaziti v pribl. 30 km oddaljeno mesto Kandahar, kjer so nam avto popravili (k sreči smo imeli rezervne dele s seboj). 110 km pred New Delhijem smo s kamionom med nočno vožnjo trčili v voz z bivoljo vprego, ki ne bi smela biti na asfaltu, ampak bolj vstran, na makadamskem delu cestišča. Do nesreče je prišlo ob srečevanju z nasproti vozečim kamionom, ki je vozil z nezasečenimi lučmi in je zasleplil našega šoferja. Posledica je bila, da je šofer utrpel odprt prelom pogačice na kolenu, ostali smo bili le obtolčeni. Po kirurški oskrbi v bližnji bolnišnici smo nadaljevali pot, ranjenega pa iz New Delhija z avionom poslali nazaj v Ljubljano, kjer so ga dokončno oskrbeli na travmatološki kliniki. Na moji naslednji odpravi (Kangbačen 1974) smo odšli z vlakom v Rim, od tam pa nadaljevali pot po zraku z velikim potniškim letalom letalske družbe Indian Airlines. Leteli naj bi direktno v Bombay. Ko smo preleteli italijanski škorenj, se je pokvaril eden od štirih motorjev in kadilo se je iz njega kot iz tovarniškega dimnika (lahko bi tudi eksplodiral). Po skoraj dveurnem spuščanju debelega curka kerozina smo s skoraj praznim rezervoarjem srečno pristali v Bejrutu, gasilci in reševalci, ki so nas čakali, so ostali brez dela. Zaradi tridnevne zamude ob prihodu v Indijo je sledila še vrsta zapletov, ker so nam propadle rezervacije za vožnjo z vlakom. Tudi na naslednjih odpravah nas je vsakokrat zadelo kaj nepričakovanega. Opisal bi le še mojo nezgodo ob vračanju izpod Anapurne leta 1979, kjer smo imeli takrat prvo leto šole za gorske vodnike. V prepričanju, da sem tokrat zadnjič v Himalaji, sem želel videti še delček nepoznane Himalaje. Pridružil sem se manjši skupini, ki si je izbrala daljšo pot preko sedla Torong pas (5600 m) v dolino Kali Gandaki pod Daulaghirijem in naprej pod južnimi ostenji

Anapurne. Pot, za katero bi normalno potrebovali 12 dni, smo »predirkali« v polovičnem času. Ker sem bil povprečno 30 let starejši od ostalih udeležencev, sem večkrat zaostal. Zadnji večer pohoda sem malce za drugimi odhajal iz čajnice, kjer smo si pogasili žejo. Na srečo je ostala z menoj ena od tečajnic – šerpani Ang Maja. Ko sva prišla na plano, sem v nahrbtniku zaman iskal baterijo. Izkazalo se je, da je ob mojem odhodu zjutraj ostala pod vzglavnikom v prenočišču. Tipajoč s palicami sva previdno v temi nadaljevala pot. Jaz kot prvi. Navzlic vsej previdnosti in stalnemu tipanju s palicami sem zgrmel okrog 10 m globoko in obležal nezavesten med dvema skalama – k sreči – na riževem polju. V oddaljenosti kakih 300 m je bila kmetija in Ang Maja je uspela prikričati pomoč. Poleg lažjega pretresa možganov (brez zavesti sem bil približno četrte ure) sem utrpel grd zlom levega radiusa in zlom štirih reber.

ZV: Niste vedno naleteli na polno razumevanje za himalajske odprave v svojem delovnem okolju. Zaradi zavisti, morda v celoti okolja majhnega mesta? Če se prav spomnim, ni bilo hudih težav pri zdravnikih v osrednjih slovenskih zdravstvenih ustanovah.

JA: Res je, da kakega velikega razumevanja za udeležbo na odpravi nisem doživel niti ob prvi niti ob kasnejših odpravah. Po svoje je to tudi razumljivo. V tistem času nas je bilo malo zdravnikov na oddelku in ni bilo lahko pogrešati kolega, ki dežura dvanajstkrat in več na mesec, dva meseca in več. Za mojo drugo udeležbo (Anapurna II 1969) je bila odrešilna pisna intervencija dr. Mihe Potočnika na urad za medicino v izrednih razmerah. Bilo je odbitih še nekaj vabil na odprave. Uspelo mi je ponovno leta 1974 (druga odprava na Kangbačen). Užival sem ob odličnem napredku naših odprav. Pred devetimi leti sem komaj z infuzijo rešil tistega, ki se je najbolj približal vrhu (manjkalo je še pribl. 300 m) in se je ob povratku zgrudil pred II. taborom, tokrat pa je v več skupinah dosegl vrh 10 članov odprave in bili smo razglašeni za najbolj uspešno odpravo tistega leta v Himalajo.

ZV: Vrhunski alpinist dela v okolju nizkih temperatur, majhne koncentracije kisika, pogosto vetra, slabe vidljivosti in podobnega. Je v takšnih razmerah povsem kritičen in odgovoren za svoje odločitve ali pa bi moral prepustiti bistvene odločitve, npr. iti naprej ali se vrniti, vodji odprave?

JA: Res je, da vse našete usodne okoliščine lahko vplivajo na kritičnost in pravičen odmerek tveganja. Res je tudi, da je v takih kritičnih okoliščinah navadno vodja odločal o nadaljnjem vzponu. Priznam, da sem ga nekajkrat tudi jaz podpiral pri odločitvi. Spomnim se, kako je bil zaskrbljen moj prijatelj Aleš Kunaver ob našem prvem povsem uspešnem podvigu, ko je bil dosežen vrh Anapurne II. Pomagal sem mu pri odločitvi, da je alpinistoma, ki sta osvajala vrh, po radijski zvezi ob 17. uri, ko sta bila še 200 višinskih metrov pod vrhom, dovolil nadaljnji vzpon. Še preden sta, že po sončnem zahodu, okrog 18.30 zvečer dosegla vrh, naju je vznemirilo vremensko poročilo. Prav kmalu naj bi zapihal mrzli »Tibetanec« s hitrostjo do 150 km/h in temperaturo -40°C . Na srečo se je to zgodilo dve uri po začetku povratka, ko sta bila alpinista že pod grebenom in ni bilo več take nevarnosti, da bi ju odpihnilo. Utrpela pa sta omrzline in bilo je odrešilno zanj, da sta v zgodnjem popoldnevu dosegla mojo urgenco na 6500 metrih, kjer sem imel že vse pripravljeno. Po treh tednih, že med vožnjo proti Indiji, sem enemu od alpinistov v nekem hotelčku poševno amputiral in zašil končni členek enega palca na nogi in odrezal pol centimetra globoko nekrozo na palcu desne roke, ki mu jo je po vrnitvi v domovino plastični kirurg idealno zapolnil z vezano plastiko tako, da kot biolog brez problemov opravlja mikrokirurške posege na žuželkah. Če bi do pomoči prišel šele v baznem taboru, bi bil ob vse prste na rokah in nogah.

ZV: Očitno so bili številni slovenski vrhunski alpinisti kasneje v življenju zelo uspešni v svojih poklicih, pogosto na zelo odgovornih delovnih mestih. Nekaterim so sicer manjkali posamezni členki prstov, a očitno plezanje ni zapustilo posledic na možganih in njihovih funkcijah?

JA: Z veseljem lahko pritrdilno odgovorim na to vprašanje. Vsi, ki so bili tako ali drugače prizadeti v višini, so jo ob nagli in intenzivni urgentni pomoči kar poceni odnesli. Kot sem že omenil, je bil v največji nevarnosti Italijan s hudim možganskim edemom, nezavestjo in nato še nekajdnevno somnolenco. Končalo se je brez vsakršnih možganskih motenj.

Sl. 1. Klavdij Palčič: *Nad goro*, 2000, mešana tehnika na platnu, 100 × 100 cm.

ZV: Druga svetovna vojna se je z vami zelo kruto poigrala. Zakaj ste se znašli v taborišču, kako ste ga preživeli in kakšne brazgotine vam je zapustilo?

JA: Resnično se je druga svetovna vojna z menoj kruto poigrala. Na kratko bi vse opredelil takole: imel sem smolo, da so me doletele vse mogoče nesreče, in obenem srečo, da sem vse preživel. Zakaj sem se znašel v taborišču? Bilo je prvi dan mature. Po njej sem nameraval v partizane. Ko sem se zjutraj pripeljal z vlakom iz Škofljice, kjer smo stanovali in je imel oče podjetje – strojno mizarstvo, elektrožaga, na postajo v Ljubljani, je bila tam blokada. Zbrali so nas iz vseh vlakov, ki so pripeljali v Ljubljano, in pobrali tudi potnike, ki so nameravali z vlakom iz mesta, ter nas zastražene odvedli v »belgijsko kasarno« (današnja Metelkova). Tam nas je bilo polno dvorišče. Verjetno več kot tisoč. Za mizo je sedela komisija in vsakemu pregledala dokumente in prtljago. Začuda so nas tisti dan le kakih 30 odvedli v zapor v kletnih prostorih – ostale so izpustili. Naslednji dan so pričeli z zasliševanji. Vojak, ki me je odpeljal na zaslišanje, mi je mrko (seveda v italijanščini) dejal: »Ti nisi v redu, si komunist!« Energično sem mu v italijanščini odgovoril: »Sem Slovenec in Jugoslovian, komunist pa nisem!« »Poglej tole!« je dejal in mi pomolil seznam tistih, ki smo bili prejšnji dan aretirani. Hitro sem preletel spisek. Bili so osebni podatki nas, aretirancev, na koncu je imel vsak še dodatek – večina »OF«, nekaj pa nas je bilo z oznako »kominterna«. O njej sem imel kar nekaj pojma. Zaslišanje je bilo kratko in seveda v

italijanskem jeziku. »Si bil vojak?« je revsknil oficir. »Ne!« je bil odgovor. »Zakaj ne?« »Ker sem premlad!« »Kaj si odgovoril, ko so ti rekli, da pojdi v gozd?« (mišljeno je bilo seveda v partizane). »Ni mi bilo potrebno nikoli nič reči, ker mi ni nikoli nihče dejal, naj grem!« In je bilo konec. Po nekaj dneh (v zapor so prihajali vsak dan novi, bili smo nagneteni, ležali smo na tleh v kasarniških sobah) je vsak dobil dopisnico, da lahko piše svojem. Malo sem ogledoval, kaj pisarijo sotrpini okrog mene. Bili so teksti polni žalosti in obupa. Nisem hotel privoščiti Lahom veselja nad obupom in žalostno pisarijo in sem sporočil domov bolj v humorističnem stilu: »Lübi moji te domači! (po ribniško). Danes ob 3.45 sem ujel prvo pravcato uš v življenju. Zgodilo se je to v rajonu za mojim desnim ušesom. ,Zob za zob!« sem dejal in jo likvidiral. Poleg tega sem ujel še nekaj bolh. Dolgčas mi ni, saj imam veliko družbe. Tudi nevarnosti, da bi ponoči padel s postelje, ni, ker ležimo natlačeni po tleh. Imamo tudi svoj pevski zbor - pojemo domače in zabavne pesmi. Lep pozdrav!«

Naslednji dan sem bil ponovno poklican na zaslišanje. Tokrat je bilo v hrvaščini: »Ti si danas ubio prvu uš, a?« »Tako je, i kući sam pisao o tome!« »Imaš ti smisao za humor, a?« »Svakako, uvijek!« »Imate i svoj pjevački zbor! Voliš da pjevaš?« »Volim!« »Pjevat češ ti u logoru!« Spomnil sem se na reklamo za »ki-ki« bombone in v hipu odgovoril: »Bilo kuda, pjevat ču svuda!« Kot mi je po vojni povedala mati, je takrat skušala intervenirati zame, da bi me izpustili. V pomoč ji je bil tudi salezijanski duhovnik z gradu Lisičje. Interveniral je tudi za mojega prijatelja, ki je bil aretiran isti dan. Zanj je bil uspešen, zame pa je bil odgovor negativen: »E proprio un tipo di giovane ribello!« (Je pravi tip mladega upornika!) Čez nekaj dni so nas priklenjene na verigo odgnali na postajo v tovorni vlak in odpeljali v Gonars. Glavni problem je bila stroga dieta. Ko sem bil po sedmih mesecih izpuščen, sem bil 28 kg lažji. Sicer je bilo pa običajno »koncentracijsko« življenje. Neki dan - približno pol-drugi mesec po prihodu v taborišče - me je doletelo nekaj res hudega. Enkrat na mesec smo lahko prejeli od doma 5-kilogramski paket hrane (pošiljali so mi doma pripravljene prepečenec in lahko konzervno škatlo - približno pol kilograma medu z vmešanim maslom). Pakete nam je vedno pregledala skupina oficirjev, da ne bi prejeli kakega orožja. Čakal sem v vrsti v leseni odprti baraki. Bilo je v avgustu leta 1942. S seboj sem moral prnesti škatlo od prejšnjega paketa, da so vsebino pretresli vanjo. Poklicali so nekoga pred menoj. Izgledal je že kakih 35 let star, močno shujšan in zdelan kmečki človek. Kot je izgledalo, je bil to njegov prvi paket in ni imel škatle. Le pokrov od škatle mu je posodil njegov sotrpin. Ko mu je zavajljen, trebušast oficir strelal robo v pokrov, je seveda polovica prepečenca ležala okrog pokrova. Siromak je hitel pobirati in nakladati na kupček v pokrovu. Oficir, ki je že pregledoval paket naslednjemu, je zatulil nanj: »Via!« in mu potisnil pokrov po mizi, da se je skoraj vse raztreslo. Siromak je ponovno hitel pobirati dragocene koščke prepečenca. Opazoval sem in videl, da vampež pogleduje večkrat proti njemu. Ko mu je uspelo pobrati že precej, je oficir zatulil nanj: »Cosa fai ancora qui. Via!« Očitno je bilo, da je trpinčil sestradanega možička. Razbesnel sem se in jezno sem dejal sosedu: »Prekleta svinja laška vampasta! Z veseljem bi ustrelil hudiča!« Poleg mene je takrat stal italijanski oficir, ki me je verjetno opazoval. Dobil sem udarec, da me je odneslo ven v grušč. Takrat sem popolnoma izgubil kontrolo. Zagrabil sem kamen z namenom, da mu ga zabrišem v glavo. Ko sem iztegnil roko v zamah, me je zagrabil eden od vojakov, ki so stali tam, mi zvil roke za hrbet in me vrgel po tleh. Krepko so me obrcali, oficir je pomagal s palico. Obsojen sem bil »trikrat na kol«. Odvlekli so me k velikemu, pokončeno postavljenemu kolu, ki je imel v višini kake tri metre od tal pritrjen škripec, skozi katerega je tekla vrv. S koncem vrvi so mi na hrbtu zvezali roke in me potegnili navzgor, da sem visel v zraku. Bila je res grozovita muka, dodatno me je še sonce žgalo po na balin ostrizeni glavi. Čez čas sem se onesve-

stil. Ko sem se pozneje leže na tleh prebujal iz nezavesti, so me polivali z mrzlo vodo, me brcali in tulili: »Alzati!« (Dvigni se!) Ko sem se na vseh štirih mukoma pobiral s tal in imel primer-no napeto zadnjico, sem dobil brco, da sem padel naprej in z glavo zaril v pesek. To se je ponavljalo, dokler se nisem privlekel do svoje barake in pol nezavesten obležal na pogradu. Razume se, da tisti mesec nisem dobil paketa. Repriza na kolu je bila naslednji dan, ko so me na koncu brez zavesti privlekli v barako. Po nekaj urah sem prišel k zavesti. Tretji dan je prišel pome v barako fašist (poleg vojakov so tudi oni imeli barako zunaj žice - bila jih je le manjša skupina). Napravil sem »križ čezse« in sotrpine prosil, da pozdravijo moje domače, če se bodo srečno vrnili domov. Fašist me začuda ni peljal h kolu, ampak me je odvlekel skozi žična vrata onkraj ograje, v bližino njihove barake. Privezal me je k nekakšnemu brzozavne-mu drogu. Vendar tako, da sem normalno stal in se celo s hrbtom lahko opiral na drog. Čez čas je celo z nogu privlal lesen čok, ki je ležal v bližini, in mi zaupno dejal, da se lahko use-dem. Naj pa gledam okrog sebe in vstanem, če vidim, da kdo prihaja. Neverjetno - in celo fašist! Ta dogodivščina s kolom mi je zapustila brazgotino na duši. Večkrat sem v sanjah visel na kolu. Zadnjič pred nedavnim. Sanje so strahovite, muke so hujske od tistih, ki so me v resnici zadele. Saj sem se takrat hitre-je onesveščal, kot se sedaj prebujam iz grozovitih sanj.

ZV: Bili ste tudi med domobranci, opišite mi, prosim, vaše izkušnje v tem delu vojne.

JA: Med domobranci sem se znašel po zapletenem sosledju raznih okoliščin. V naši obrtniški družini nas politika ni zanimala. Poln domoljubja pa sem bil ob napadu na Jugoslavijo leta 1941 razočaran, da je prišlo do tako naglega umika naše vojske. Skrivoma sem se hotel pridružiti skupini mladih prostovoljcev, med katerimi je bil tudi moj prijatelj Slavko. Pa so me primerno napravljenega na stopnicah prestregli domači in me zadržali. Prijatelj Slavko se je tudi čez nekaj dni vrnil domov, ker je vsa zadeva propadla. Slavko je bil navdušen sokol, njegov brat je bil podoficir kraljeve garde. Navdušil me je za »plave« (že sredi aprila 1941). Kakih aktivnosti nismo imeli. Nič pa nisem imel proti OF, ko se je pojavila. V februarju 1942, ko so Italijani pričeli graditi žični obroč okrog Ljubljane, so se v vasi Zalag nad Škofljico prvič pojavili partizani. Prijatelj iz naselja me je prišel poklicat, naj pridem gor - poslal ga je prijatelj Slavko, ki je že bil med partizani. Svetoval mi je, naj se tudi sam pridružim, ker bodo Italijani pričeli pošiljati ljudi v koncentracijska taborišča. »V glavnem se drživa skupaj s srbskim oficirjem. Ko se nam boš pridružil, bomo zapustili partizane in se bomo skrivali in zadrževali pri kmetih.« Ta čudna igra mi ni bila všeč in sklenil sem, da bom raje partizan. Mati mi je branila, naj nikar ne rinem v nevarnost in me je pregovorila, da sem ostal doma. Ko pa so se v maju ponovno pojavili partizani v bližnji okolici, sem jo le pregovoril in celo moje planinske pumparice, ki so bile svetle barve, je pobarvala v zeleno, da me ne bi bilo tako opaziti. Prosila me je le, naj počakam, da pridejo partizani tudi dol k nam. Da se bo potem pred Italijani lahko izgovarjala, da so me partizani mobilizirali. Z nekim prijateljem sva čakala nekaj dni skrita v električnem transformatorju ob koncu naše žage. Neko noč so bili boji res že v neposredni bližini, a so se partizani nato umaknili, odšli so na Mokerc. Kak teden dni kasneje me je zjutraj na železniški postaji, ko sem čakal na vlak, da grem v šolo, nagovoril znanec, dijak iz vasi Tlake, in me vprašal, kakšne načrte kaj imam. Povedal sem mu, da bom počakal do konca šolskega leta in jo po maturi mahnil v partizane. Pa mi je povedal, da je bil pred nekaj dnevi v bližnji vasi sestanek simpatizerjev OF. »Neki S. - partizan iz Glinka je ob tej priložnosti dejal, da si ti izdal Lahom svojega prijatelja Slavka, ki so ga aretirali. Sploh pa, da je vaša družina ,ta bela' in vas je treba likvidirati.« Vse skupaj je bilo grda laž - šlo je za osebno maščevanje zaradi

spora pred leti z mojim očetom. Kmalu za tem me je doletel Gonars. Očeta in še nekaj njegovih delavcev pa so kak teden kasneje poslali na Rab.

Ko so me Lahi v januarju 1943 izčrpanega izpustili iz Gonarsa (po prizadevanjih moje matere, ki je šla celo k škofu Rožmanu, da je interveniral zame – odločno pa mu je dejala, da k »ta belim« ne bom šel), sem počasi prihajal k sebi in v februarju 1943 opravil maturo. Bila nas je manjša skupina izpuščenih iz taborišča. Nato sem se vpisal na medicinsko fakulteto in kar zavzeto študiral.

Silno sem bil navdušen ob italijanski kapitulaciji septembra 1943. Spet sem se pričel pripravljati, da bi se pridružil partizanom. Mati, ki se je bala zame, me je po vztrajnem prizadevanju pregovorila in odpeljala iz Škofljice v Ljubljano. Trdila je, da me nameravajo zaradi lažnih trditvev omenjenega S. postaviti pred partizansko sodišče. Upiral sem se, naj me kar postavijo, saj je vse skupaj grda laž in bom dokazal, da to ni res. Pa ji je le uspelo. Partizani so bili na Škofljici približno mesec dni. Našim se ni zgodilo nič žalega. Očeta, ki se je nekaj mesecev po uspešnem materinem prizadevanju na pol živ vrnil domov z Raba in počasi okreval, so postavili za vodjo razdiranja železniške proge proti Šmarju. Ko so se v oktobru umaknili, so očeta in še sedem drugih gospodarjev odpeljali s seboj v Želimlje. Govorilo se je, da so jih tam postrelili. Takšno obvestilo sem dobil od znanca, ki ni bil prijatelj partizanov in mi je poklonil knjigo V znamenju OF, ki je opisovala številne poboje partizanskih nasprotnikov. Na pol zmešan od žalosti sem odkrival in se prijavil k domobrancem. Pozneje se je sicer tragična vest izkazala za lažno. Očeta in omenjene gospodarje so partizani res odpeljali s seboj v Želimlje. Menda naj bi res imeli zle namene, pa so jih po prigovarjanju treznega poštenjaka iz njihovih vrst spustili domov. Jaz pa sem le postal domobranec. Zaradi številnih vesti o raznih grozodejstvih partizanov sem vendar ostal pri svoji odločitvi.

V začetku decembra 1943 sem bil vpoklican. Kot medicinec sem bil dodeljen saniteti. Z dvema prijateljema medicincema smo dober mesec pridobivali potrebno znanje v smislu medicinske pomoči ranjencem in bolnim v vojaški ambulanti, ki je bila v poslopju srednje tehnične šole. Lahko rečem, da smo v tem času pridobili kar precej znanja s tega področja. Vodja ambulante je bil v civilu vrsto let splošni zdravnik na Kočevskem. Bil je dober inštruktor. Kar solidno smo se naučili osnovnih preiskavnih metod, oskrbe ran in zdravljenje raznih bolezni. V hitrem stilu smo pridobili znanje kar iz zdravniških priročnikov in učbenikov vojne medicine.

V januarju 1944 sem bil s kolegom dodeljen v Grosuplje, kjer sva kot na pol zdravnika vodila ambulanto, obenem pa posamično spremljala enote na bojnih pohodih. Ognjeni krst sem doživel v območju Predol – prva železniška postaja v smeri proti Kočevju. Bil je kar precej vroč začetek. Po dobrem mesecu dni sva bila dodeljena v Škofljico. Predpostavljeni zdravnik nama je dajal navodila, kako bova opravljala ambulanto in spremljala enote na bojnem pohodu in naročala zdravila. Med drugim je dejal: »Fanta, vojna ni sentimentalna zadeva. Da vesta: ujetim ranjenim partizanom se ne nudi pomoči.« To me je prizadelo in ko je na koncu vprašal, če imava kakšno vprašanje, sem mu dejal: »Drugo mi je vse jasno, tole o nenuđenju pomoči ranjenim partizanom pa se mi zdi čudno. Ali ne obstaja neka konvencija o ranjenih?« »Že, že!« je dejal, »ampak to velja samo za redno vojsko, oni so pa banda!« »Tudi če so banda, so Slovenci in vsi niso barabe!« »Pa, ne seri ga!« je bil grob. »Ali nas ni gospod Jezus Kristus učil, da moramo ljubiti tudi svojega sovražnika in mu v stiski pomagati?« sem nadaljeval. Malomarno je zamahnil z roko: »Ti si malo prismuknjen!« Čeprav še skoraj bruc, sem smatral, da se moram ravnati po zdravniški etiki. In tega sem se dosledno držal, kar me je kasneje, ko so me ujeli partizani, tudi rešilo. S kolegom sva se menjavala v ambulanti. Tudi civilistom smo večkrat nudili pomoč. Kar rad sem hodil na teren. Spopadi so bili v glavnem manjšega obse-

ga in kar uspešno sem nudil pomoč ranjenim. Enkrat sem doživel žalosten dogodek. Na obrobju neke vasi med Grosupljem in Turjakom je bil ujet mlad partizan. Eden od domobrancev, ki je bil pred časom tudi sam partizan, je začel surovo pretepati ubogega mladeniča. Bil je bos in raztrgan, suhljat. Smilil se mi je in sem se zavzel zanj: »Pusti ubogega reveža, kaj ga mlatiš, raje mu dajmo kaj jesti!« »Partizani vsakega ujetega domobranca mlatio in mučijo, preden ga počijo.« »Jih moramo posnemati?« sem dejal »Ali se ne borimo proti nasilju?« Končno je odnehal in odkorakali smo. Čez nekaj časa je zadaj počil strel. Surovež je ubogega mladeniča ustrelil. Hudo sva se sprla in takrat sem se zaklel, da koder bom jaz, ne bo ustreljen noben ujetnik. Kmalu za tem sem bil prisoten, ko je bil blizu Turjaka ujet mlad partizan. Na nekem slemenu je bil malo prej spopad z manjšo skupino partizanov. Kar kmalu so jo ucvrli dol na grosupeljsko stran. Eden pa je bežal na nasprotno, turjaško stran in divje streljal. Tekel sem za skupino, ki ga je zasledovala. Nižje, ko je prišel do ceste, jo je ucvril proti Turjaku.

Sl. 2. Klavdij Palčič: *Brez naslova*, 2001, sitotisk, 76 × 65 cm.

Zasledovalcem je pomagala krvava sled. Krogla mu je prebila prst na roki in v snegu so bile kaplje krvi. Ko smo pritekli do osamljene hiše ob cesti, je na pragu stala ženska. »Ali ste videli kakšnega partizana tod?« so jo pobarali oni malo pred menoj. »Ja, videla sem ga, bežal je naprej proti Turjaku.« Zasledovalci so se prav kmalu obrnili in prišli nazaj (ni bilo več »markacij« v snegu). »Ni bežal naprej, pri vas je skrit,« so se spravili nad žensko. »Ne, ni pri nas!« je energično odgovorila. »Preiskali bomo hišo in če ga dobimo, jo bomo požgali!« so ji zagrozili. V strahu je priznala, da je v hiši: »Res je, na podstrešje se je šel skrit, ampak, prosim, ne ustrelite ga!« je jokaje prosila. Sledil sem onemu, ki je šel na podstrešje, da preganjanemu takoj nudim pomoč, če jo bo skupil. Ravno sem pomolil glavo skozi lino, ki je vodila gor: »Roke v vis!« je zavpil oni pred menoj in nameril na partizana, ki je sedel na tleh. »Prosim, tovariš, ne me ustrelit!« je proseče dvignil roke v zrak. »Kakšen tovariš pa sem ti jaz?« ga je nadrl. Pomiril sem besnega domobranca in zlezli smo nazaj v hišo. Partizan je bil mlad fantič (kakih 16–17 let) in kar občudoval sem ga, kako je malo prej pogumno streljal. Obenem pa se mi je na moč zasmilil in brž sem se zavzel zanj. Obvezal sem mu prestreljeni prst in ga med tem povpra-

šal, od kod je doma. »Iz Stahovice pri Kamniku,« je povedal. »Kaj pa delaš doma?« me je zanimalo. »Pri sosedu sem za pastirja.« »Potem pa gotovo poznaš Veliko planino.« »Seveda, saj poleti gori pasemo živino!« Še bolj mi je postal simpatičen – po planinski liniji. Potem mi je zaupal, da je ni skupil samo v prst, ampak da mu kaplja kri tudi iz danke. Za zaveso v kuhinji sem ga pregledal. Kroglga ga je zadela v zgornji zadnji del stegna, mu prebila – kot je kazalo – črevo in obtičala nekje v telesu. Potem ko sem ga za silo obvezal, sem povedal fantom, da je težje ranjen in ga bomo morali spraviti v bolnišnico. Nekaj jih je začelo nergati, pa sem jih pomirjal. Po daljšem prerekanju smo ga le odpeljali v bolnišnico. Ko smo se vrnili v Škofljico, sicer nisem bil pohvaljen, vendar sem se še naprej dosledno držal tega, da ob moji prisotnosti niso streljali ranjencev. S komandantom sva kmalu prišla še bolj navzkriž. Po vojaški liniji je bil sicer res dober poveljnik. Kadar se je jurišalo na nasprotnika, je bil med prvimi, pred borbo pa je rad zvrnil šilce žganja. Med fanti pa zaradi svojega obnašanja, ki je bilo normalno v nekdanji vojski Kraljevine Jugoslavije, ni bil posebno priljubljen. Ko smo ga nekoč zaradi tega spet obravnavali v svojih pogovorih, smo se dogovorili, da spišemo peticijo za njegovo zamenjavo. Podpisali so jo v vseh postojankah in s tovarišem sva jo odnesla v organizacijski štab SD v Ljubljano. Komandant je o akciji izvedel in obvestil Nemce o uporuh v postojanki. Ko sva se s tovarišem naslednje jutro vrnila v Škofljico, so naju aretirali. V posloplju komande sva se znašla med desetino priprtih študentov. Priprli so tudi mojega očeta. V naslednjih dneh so sledila zasliševanja. Ko sem bil na vrsti, je zasliševalec dejal: »Peticija je izvrstno napisana, kdo vam jo je napisal?« Nisem hotel izdati sodelavcev: »Kdo? Sami, saj smo študentje!« Zahvalil se mi je za priznanje, saj so namreč sumili, da so nam pomagali partizani. Sodni proces je trajal nekaj dni. Pet študentov so nas premestili po različnih postojankah, naš komandant pa je bil iz kapetana povišan v majorja. Počasi se je v meni nabiral odpor proti vodilnim in njihovi politiki. Absurdna se mi je zdela domobrantska prisega v aprilu in sem se ji elegantno ognil. Ravno nekaj dni prej sem s še nekaj fanti staknil garje. Sicer sem pa nameraval simulirati vnetje slepiča in se dati operirati. Jezilo me je, da so me z lažno vestjo o uboju očeta prepričali, da sem šel k domobrancem.

ZV: Kako ste se znašli med partizani in kako je njihova družba sprejemala vaše prejšnje vojne izkušnje?

JA: S Pijave Gorice, kamor sem bil premeščen, smo skoraj dnevno šli na pohod v smeri Turjaka in še do bližnjih vasi. Spopadi so bili redki in dalo se je uživati ob lepih razgledih na Kamniške planine in Julijce. Večkrat sem v bližnji vasi obiskal dekle, s katerim sva se rada videla. Nekoč sva šla s tovarišem spet na enega takih obiskov k dekletom. Ker naju je na poti ujela ploha, sva se oglasila v bližnji hiši. Začutil sem, da se bliža nekaj neprijetnega in prvi odšel iz hiše. Ko sem napravil nekaj korakov, sem opazil skupino partizanov, ki so tekli v vas. Skočil sem nazaj in opozoril tovariša, da se hitro bližajo partizani. Planil je iz hiše in za vogalom smo se spopadli. Meni je pri prvem strelu odpovedala brzostrelka, ki sem si jo za tisti dan izposodil od nekoga in nisem še nikoli streljal z njo. Ucvrl sem jo po strmem pobočju in kmalu dobil strel v desno stegno, da me je kar spodneslo. Prijatelju sem zavpil, da sem ranjen in naj beži. Odvlekel sem se do brzostrelke, ki mi je padla iz rok, in naprej do mrtvega kota v neki vrtači. Strelji so leteli preko mene. Nameril sem si brzostrelko v glavo, repetiral, vendar še vedno ni delala. Bežal sem dalje, poševno po strmini v smeri oddaljene postojanke, krogle so švigale vse okrog mene. Dobil sem kroglo še v levo stegno in se zvrnil po tleh. Ko sem se pobiral, so bili partizani že ob meni. Predal sem se. Ranjen je bil tudi njihov komandir in ponudil sem se, da ga obvežem. »Imamo svojega bolničarja!« je bil odgovor. Povedal sem, da sem medicinec – bolničar in imam izposojeno brzostrelko.

Čez čas smo odšli proti vasi. Nekaj jih je stopilo v bližnjo hišo, dvojica pa me je stražila na dvorišču. Približal se mi je mlad partizan in me vprašal: »Zakaj si streljal?« – »Branil sem se,« sem odvrnil.

Kmalu smo nadaljevali pot. Krenili smo navzdol v Želimejsko dolino. K sreči sta krogli »obzirno« preluknjali moji stegni. Kosti so ostale cele, tudi kake izdatnejše krvavitve ni bilo. Zaradi stresne situacije sem lažje prenašal bolečine med hojo in zato nisem delal nikakršnih težav. Ko smo prispeli v Podturjak, me je nekaj tovarišev odgnalo na rob gozda. Zvezali so mi roke na hrbtu in me postavili pred drevo. Menil sem, da je tukaj konec moje poti in sem mirno čakal na usmrnitev. Na cesti pod nami so se živahno pogovarjali partizanski komandant na konju in skupina partizanov ter nekaj civilistov, verjetno domačinov. Čez čas smo krenili naprej po stezi proti Kureščku. V prvi vasi smo se ustavili – bilo je sredi julija in češnje so zorele. Partizani so jih obirali in z užitekno jedli. Pristopil je partizan in me vprašal: »Si žejen? Bi jedel češnje?« Začuden nad njegovo prijaznostjo sem pritrdil. Kar živahno jih je trgal in mi jih na pecljih podajal v usta. Do večera smo dosegli vas Zapotok in tam prespali, zjutraj pa smo nadaljevali pot na Mokerc. Tam so me na kratko zaslišali in napravili zapisnik. Potem je bil zajtrk. Približala se je mlada, res čedna partizanka in povprašala: »Kako si vendar ti, medicinec, intelektualec šel k domobrancem? Če bi bil kakšen kmečki butelj, ti ne bi zamerila.« K odgovoru mi je pomagal moj smisel za humor: »Če bi vedel, da ste tu tako lepa dekleta, bi bil leta 1941 v hosti!« Ujezila se je: »Sedaj se boš pa še norca delal!« Skrajno zaljubljeno sem jo pogledal in dejal: »Resnično si lepo dekle in žal mi je, da se nisva drugače spoznala.« Umirila se je. Kmalu me je dvojica odgnala dalje. Spuščali smo se strmo navzdol po stezici v Iški Vintgar. Bilo je res težavno. Po kakih dveh urah smo se ustavili. Odvezala sta mi roke in mi ponudila malico. Tudi njiju je zanimalo, zakaj sem šel k domobrancem, saj sta poznala očeta kot poštenjaka. Bila sta domačina z Golega, ki sta hlodovino iz svojega gozda vozila na prodaj mojemu očetu. V Iškem Vintgarju me je prevzel fant, ki me je prejšnji dan prijazno »krmil« s češnjami. Ko sva se obrnila proti Blokam, mi je razvezal roke in mi dejal: »Vem, da težko hodiš z zvezanimi rokami. Samo pametno hodi. Če bi jo hotel pobrisati, te bom pač moral ustreliti!« »Brez skrbi, težko bi jo pobrisal s prestreljenimi nogami!« Med potjo sva se živahno pogovarjala. Ko sem mu povedal, da sem bil v Gonarsu, se je še bolj začudil, da sem zašel med domobrance. Ko sva prišla na Bloke, si je moj spremljevalec pri neki hiši izposodil kolo in me potem peljal. Prileglo se je, saj so bile za menoj že dolge ure hoje. Vendar me je na levem stegnu prečka pritiskala ravno na prestreljeni predel in nisem mogel več zdržati hude bolečine. Začela sva se izmenjavati; ko je šla cesta navkreber, je peljal on mene, navzdol pa jaz njega. Do večera sva tako prikolesarila mimo Loža v Podgoro pri Starem trgu, kjer me je čakal zapor in zasliševanje. Ob slovesu me je spremljevalec prijateljsko potrepjal po rami: »Kar korajžno se drži! Saj te bodo »vintali«, veš, ampak terenci so nam dali dobre informacije o tebi.«

Res je sledilo dolgo in natančno, vendar korektno zasliševanje, ki je trajalo kaka dva tedna. Dvakrat sem moral tudi napisati svoj življenjepis. Obe verziji sta bili enaki. Tudi rani so mi oskrbeli. Po končanem zasliševanju so spoznali, da me ne bremenili noben zločin, zato so mi dali na izbiro: ali grem nazaj k domobrancem ali v delovni bataljon ali pa v partizansko brigado. Odločil sem se za zadnjo možnost. Dali so me v jurišni bataljon. V prvih dneh avgusta 1944 sem z Notranjske nadaljeval pot v Belo krajino s partizanskim sodnikom, ki je nosil s seboj moj sodni spis, in s skupino kakih 15 mladeničev, v glavnem iz Slovenske Istre, namenjenih v partizane. Tretji dan, ko smo korakali ob Kolpi proti Staremu trgu, so se moje strelne rane tako razbolele, da sem komaj krevsal. Po prihodu v Črnomelj so nas namestili v šolsko posloplje, kjer je čakalo že nekaj kandidatov za brigade. Večinoma so v nekaj dneh odšli v odre-

jene enote – edini sem ostal več kot teden dni. Še enkrat so me zaslišali, me nato poslali na enotedensko urjenje in nato v »Štajersko brigado« (XII. SNOUB). Sledili so dnevi spopadov. Počasi je nezaupanje plahnelo. Vzeli so me za svojega in me imeli celo radi navadni borci in celo četna komanda. K temu je pripomogel morda tudi moj smisel za humor. Ko sem bil kaka dva do tri tedne partizan, smo imeli čiščenje orožja. Partizanka Lidija, ki mi je prevezovala rane, ki sem jih dobil, ko sem bil ujet, me je vprašala: »No, Jože, kako pa je bilo takrat, ko si bil ujet? Ali si se zelo bal?« Odgovoril sem: »V prvem trenutku da, ko pa sem videl, da so sami moški, da ni vmes nobene ženske, sem si oddahnil. Pri nas so namreč rekli, da je najhujše, če te ujame partizanka. Najprej te posili in nato zadavi. Bal sem se za ‚krancelj‘ pa tudi za življenje.« Videli so, da se šalim, to so dobro sprejeli in smo si začeli pripovedovati šale. Za tako stvar pa sem bil vedno pripravljen, kar lepo zalogo šal sem imel. Po tem mi je nekdo rekel: »Saj ti si čisto naš človek, kaj pa si delal pri domobrancih?« Povedal sem, da tudi tam niso same »puščobe« z rožnim vencem okrog vratu, tudi tam so dobri, veseli fantje. Tragedija je, da se tepemo med sabo. Smo žrtve velikih sil in norih idej. Komisar me je sicer pogledal malo po strani, ko sem omenil tudi ideje.

ZV: Koliko časa ste bili vsega skupaj v partizanih?

JA: Ujet sem bil 16. julija 1944, v brigado sem prišel 1. ali 2. septembra 1944. Najprej sem bil pomočnik mitraljezca, nato mitraljezec. Nekaj dni pred božičem sem bil ranjen v nogo, ko smo napadali nemško postojanko Šentjanž. Potem sem bil na zdravljenju v Pokretni bolnici XV. divizije v vasi blizu Podturna. Odpuščen sem bil po 10. januarju 1945. Postal sem sanitetni referent jurišnega bataljona XV. divizije. Med zdravljenjem v bolnišnici sem naredil sanitetni tečaj. Borbe so bile skoraj vsak dan. Bila je strašna zima z ogromno snega in hud mraz. Ranjence sem držal takoj za prvo črto in včasih prav na fantastičen način reševal situacijo. Kot tjunji smo pod snegom rili v zaklon. V zaklonu sem ranjence obvezal in jih nato odpremil naprej.

5. februarja 1945 smo napadali Vinkov vrh nad Dvorom pri Žužemberku. Taktika se mi ni zdela dobra. Na položaj smo prišli v megli. Komandant nam je pokazal smer postojanke in streljali smo v meglo. Iz megle pa je tudi letelo po nas. Manjša skupina se je najbolj približala postojanki z roba majhnega gozdička. V tistem se je megla naenkrat razkadila in pričeli smo z obstreljevanjem. Bili smo na čistini. Ker nisem imel kamuflirne halje, je okrog mene najbolj žvižgalo. Stisnil sem se za skalo, saj sem bil zadolžen za reševanje ranjencev. Z druge strani so iz postojank v Hinjah in tam okrog pričeli obstreljevanje z minometi in tedaj smo dobili povelje za umik. Ucvrli smo jo navkreber. Še kakšnih 20 višinskih metrov je manjkalo do prevala, ko sem omagal in se kot mrtev vrgel v sneg. Počilo je še nekaj strelav in nato je vse utihnilo. Partizani v kamuflirnih haljah so prišli za mano in me našli, misleč, da sem zadet. Odvrnil sem jim, da nisem mrtev, in po nekaj trenutkih sem jo med ponovnim žvižganjem krogel ucvrl in srečno prišel čez. Fantov pa ni bilo za mano. Nekajkrat sem poklical, pa nisem dobil odziva. Šel sem nekaj korakov nazaj pogledat čez rob, kaj se dogaja in v tistem me je zadelo. Zdrobilo mi je spodnjo čeljust, izbilo kakih 10 zob, razcefralo jezik. Bruhnil sem kri, iz sanitetne torbe potegnil prvi zavoj in si ga močno zatlačil v usta in zdrobljeno spodnjo čeljust tiščal ob zgornjo. To mi je precej pomagalo, ni se pa kri čisto ustavila. Za kontra pritisk sem v ustih zadrževal kri, kolikor časa sem mogel. Hoteli so me nesti, pa se nisem pustil. Tovariš je gazil pred mano in po treh urah sva prišla do Soteske ob Krki. Tam so naju naložili na splav in prepeljali na nasprotni breg, od koder sva nadaljevala pot do bolnišnice. Izgubil sem precej krvi in na koncu sem le s težavo hodil. Dr. Tivadar me sploh ni spoznal, spoznala pa me je neka instrumentarka. Z zdravnikom sva se s pomočjo

rok sporazumela, kaj je bilo, potipal me je in mi pojasnil, da mi ne more prav nič pomagati. Svetoval mi je le, da spijem počasi velik lonec čaja in ubogal sem ga. Čez kako uro ali dve smo šli naprej v Črmošnjice in naslednji dan v Rog. Vožnja iz Črmošnjic je bila nekaj posebnega. Dva ranjenca sva se peljala v pletenem košu na saneh, ki sta jih vlekla vola. Ob sunku burje sta se vola splašila, na ovinku se je koš prevrnil in naju pokopal pod sabo. Nisva se mogla skopati izpod koša, šele voznik, ki je ujel vola, nama je pomagal. Oba sva bila prepričana, da ne bova preživela in sva v bolnišnico prišla popolnoma izčrpana. Zdravnik me je sicer pregledal, vendar je bila zame edina terapija izpiranje s hipermanganom. Infuzij nisem dobil. Prinesli so mi piti in jesti, pa nisem mogel, ker sem grozno otekel. Bal sem se celo, da imam morda plinsko gangreno. Po tednu dni so obupali nad mano. Kasneje, leta 1965, mi je laborant na Inštitutu za patologijo, ki je bil tedaj ekonom v bolnišnici, zapal, da je imel zame že izkopen grob. Ves čas me je nekaj dražilo v požiralniku, požreti pa nisem mogel ničesar. Osmi dan sem le naredil požirek in nato iz dneva v dan več, ves čas pa me je nekaj tiščalo ob korenu jezika. Pogledali so me in našli so v koren jezika zadrž kočnik, ki je tudi ves čas povečeval oteklino. Odstranili so mi ga in stanje se je pričelo izboljševati. Počasi sem pričel uživati pasirano hrano in se kar okrepil. Z zračnim transportom so me nato iz Krasinca odpeljali v Bari in dalje v Barletto. Tam so me rentgensko slikali, mi populili nekaj korenin, ki so tičale, in mi imobilizirali spodnjo čeljust. Dobil sem osteomielitis. Nekaj dni pred koncem vojne so me operirali. Do pričetka junija sem še bil v tej bolnišnici, takrat so mi odstranili žično pretozo. Odsel sem v zbirni center, od tam v Bari in iz Barija z ladjo v domovino. Nato sem do konca novembra bil v bolnišnici na čeljustni kirurgiji v Ljubljani.

Sl. 3. Klavdij Palčič: *Brez naslova*, 2001, sitotisk, 35 × 50 cm.

ZV: Kako ste sploh preživeli vojni vrtinec med nasprotujočimi se stranmi, v času, polnem nezaupanja, sovraštva, poravnavanja osebnih krivic? Na čem so temeljile vaše odločitve?

JA: V prvi vrsti lahko rečem, da sem imel ogromno srečo. Zadele so me štiri krogel, tri v noge in ena v čeljust, pa sem kljub temu kasneje bil še petkrat v Himalaji. Nikoli me ni kakšna ideja povsem prepričala. K domobrancem sem prišel zaradi spleta okoliščin. V partizanih sem bil še kar v redu borec, tja sem pa prišel kot ujetnik. Ko so me dobro sprejeli, so me celo povabili v SKOJ, pa sem odklonil. Politika me ni zanimala. Grizlo me je, da se tepemo med sabo. Pričakoval sem, da bomo zavezniki. Tudi v času, ko sem bil med domobranci in so mi

odredili, da ranjenim partizanom ne nudim pomoči, ko so negirali vse konvencije o ranjenih, je v meni prevladala človečnost in sem pomagal vsem. Ni me vodilo kakšno idejnopolitično prepričanje.

ZV: Ali so se med vojno reševale navidezno zaradi vojne tudi kakšne zamere od prej, pa osebna rivalstva?

JA: Tisti, ki je povzročil vse zaplete, se je hotel maščevati mojemu očetu, ker ga je ta zalotil pri kraji. Lahko bi ga predal žandarjem, ampak oče ga je le spodil z žage in si tako pridobil smrtnega sovražnika. To je bil začetek moje odisejade.

ZV: Kako so vas gledali povojni oblastniki, ki so za gotovo imeli podatke o vašem taboriščnem življenju, o kratki domobranski karieri? Ste veljali za nezanesljiv element?

JA: Imel sem občutek, kot da sem pod mikroskopom. Ne morem pa se kaj posebnega pritoževati. Težave sem verjetno povzročal sam. Npr., ko sem se vpisal na MF, smo se vpisovali tudi v Ljudsko študentsko mladino. Izpolniti sem moral obrazec, kjer je bila tudi rubrika, če si bil v sovražnih formacijah. Sledilo je vprašanje, ali si bil prostovoljno ali si bil mobiliziran. Seveda nisem bil mobiliziran in sem pač napisal, da sem sodeloval prostovoljno. Ko so brali moje podatke, so moje delovne pozitivno ocenjevali in me sprejeli. Čez nekaj časa pa so me ob sprejemu nekoga drugega pozvali, naj povem svojo zgodbo. Odgovoril sem: »Lahko ste prepričani, če bi imel na vesti kaj drgeda, danes ne bi bil tukaj.« In s tem je bil sprejem zaključen.

Po planinski liniji sem bil cenjen. Imel sem veliko veselje. Moj prvi zimski vzpon na Grintavec je bil z izposojenim cepinom, brez derez. Naslednjo nedeljo sem takoj odšel na Planjavo. Neki alpinistični funkcionar je moje početje ocenil za nevarno in me je povabil v Alpinistični odsek PD Ljubljana-Matica. Tam so me poučili in zagnano sem opravil kar nekaj vzponov. Bil sem v naši prvi odpravi v Hercegovini, na Čvrnici, in to prav pred poroko.

ZV: Skratka, niste imeli občutka, da so vam zaradi vojne zgodovine kaj bistveno grenili osebno ali poklicno življenje.

JA: Osebno ne, nobene zamere ne čutim. Nekaj grenkobe pa je le. Problem je nastal ob nacionalizaciji. Hiša moje družine v Ljubljani je bila nacionalizirana in tudi zapustiti smo jo morali, čeprav bi po pravilih lahko bili lastniki enega stanovanja. Očetu so na Igu zaplenili žago, ko se ni strinjal s tem, da bi dal žago državi, sam pa bi ostal v njej direktor. Seveda je na svoji žagi ves čas delal za državo. Ni pa mogel ustreči zahtevi, da predela stroje tako, da bi predelovali še več lesa v enakem času. Kaj takega stroji ne bi zmogli. Obtožili so ga kot saboterja in ga obsodili na 15 mesecev prisilnega dela. To me je prizadelo.

Oče je bil v taborišču na Rabu, uspel me je priti obiskat, ko sem bil na sodišču na Notranjskem. Domobrancem je odnesel moje pismo, naj se pridružijo partizanom, in jih je na Pijavi Gorici prepričeval v to. S tem se je domobrancem hudo zameril in so mu grozili s smrtjo. Zato sta ga mama in sestra spravili na osvobojeno ozemlje. Po vojni se je trudil s popravilom strojev na žagi, ki so jo opustošili Italijani, da je lahko pričela z delom. Ni bil kapitalist. Pri deložaciji sem hotel posredovati, pa sta mi oče in mati odsvetovala in mirno smo zapustili svojo domačijo.

Ko sem končal medicino, sem odšel na Tolminsko. Kot zdravnika so me tam zelo cenili, ljudje so me imeli radi. Vedno sem bil odkrit o svoji preteklosti, in to je nekatere motilo, večina pa me je cenila. Ko sem kot eden prvih tam okrog kupil motor, so me sicer preverjali, a nič nezakonitega me ni obremenjevalo. Silno pa se je povečal moj ugled, ko sem začel hoditi na Himajajo. »Prislužil« sem si cel kup odlikovanj.

Ko sem bil na Tolminskem, mi je mama dala stanovanje (z oporoko mi ga je zapustil oče), na katerega smo kot lastniki nacionalizirane hiše imeli pravico. Ko sem delal specialistični izpit in sem celo dobil vabilo, da bi delal na kliniki, sem hotel uveljaviti pravico do tega stanovanja. Seveda sem jo moral iskati na sodišču. Dobil sem razzodbo, ki mi ni zanimala pravice na uporabo stanovanja, prej pa bi moral zagotoviti enakovredno stanovanje trenutnim stanovalcem. Tako sem ostal na Primorskem.

ZV: Je danes, leta 2001, kaj grenkobe zaradi izkušenj v vojnem in povojnem obdobju?

JA: Na vse gledam široko. Nisem ravno idealist, sem pacifist. Nikoli nisem bil komunist, podpiram pa ideje socializma. Težko mi je, ko gledam vojne po vsem svetu. Želel bi si dočakati, da bi se našel kdo, ki bi ljudem vlijal pameti v možgane. Če bi se nehali pretepati, če bi denar, ki gre za vojskovanje, porabili pametno, na svetu ne bi bilo revežev.

Imam nekaj ran na telesu in duši. Zadovoljstvo sem našel v svojem poklicu in planinskem svetu. Nobene zamere ne čutim do nikogar, človečnost je ena mojih osnovnih vodil.

Pogovor je v imenu uredništva vodil J. Drinovec.

Klavdij Palčič je slikar, scenograf, kostumograf in ilustrator mladinskih knjig. Rojen je bil 1940 v Trstu. Umetnostni licej je končal v Benetkah. Poučeval je risanje in umetnostno zgodovino v šolah na Tržaškem in v Gorici. Ustanovil in vodil je atelje pri Založbi tržaškega tiska. Leta 1984 je prejel nagrado Prešernovega sklada. Razstavljal je predvsem v Italiji, Sloveniji in Avstriji. Leta 2000 je bila v Revoltelli v Trstu njegova retrospektivna razstava. V zadnjih 10 letih je upodabljal predvsem človeške figure na robu med realizmom in fantastičnostjo, nakazujoč človekov nemir in možno katastrofo, drsenje v prepad, celo kri, pa tudi nakazujoč upanje, vstajenje in odrešitev.